

постаті та літературні й мистецькі твори княжих часів, так відбере і витязів-богатирів, що скаменіли у боротьбі з ворожою ордою. Але прийде час, що вони воскреснуть в українських поколіннях, які на руїнах теперішнього ССРР ставитимуть свою державу „красного сонечка”.

Микола Кочубей

НАРИСИ В СПРАВАХ ДЕРЖАВО-БУДІВНИЧИХ

(Продовження).

III

Концепції, що впливають з імперського принципу, оперують реальними — живими сукупностями — їх органічним розвитком та співвідношенням, а тому все залишаються в області органічних функцій і впливів. Тут категорії думання стають мультілатеральними — універсалістичними. Звідсіля ці концепції намагаються охопити ті різноманітності, що дійсно існують, та знайти реальне значення кожної з них в обставинах місця і часу. Коротко кажучи, ці концепції все мають на увазі живий організм, кровобіг і обмін речовин в загальній сукупності соціального тіла та окремих його складових частин. Тому імперські концепції можуть відрізнитися поміж собою тільки формою; по суті ж вони будуть завжди тільки одним типом.

Не маємо наміру доказувати, або зачинати спір, котрий з наведених трьох типів кращий, або чому однорідно-державну форму зустрічаємо частіше, ніж імперську. Тут відмітимо тільки загальне.

Історія знає різні періоди, коли домінувало унілатеральне відношення до речей і унілатеральне думання. Знає теж періоди, коли, навпаки, перевага була по боці мультілатерального думання. Один з найяскравіших прикладів унілатерального мислення, це історія жидівського народу. Ця унілатеральність просякла його і в релігійній області та виявилася надзвичайною здібністю до абстрактної, чисто сектанської спекуляції. Христос приніс на землю основи розвитку мультілатерального відношення до людей. Цим мультілатеральним відношенням, одержавши свій вираз в мультілатеральному думанні перших християн, запліднила Християнська Церква європейські народи і увесь християнський світ. Але з найрізніших причин ця перемога не стала остаточною. Одна ж з причин, і може найважливіша, це те, що по своїй природі мультілатеральне відношення до речей і мультілатеральне думання не можуть припинити свого розвитку. Унілатеральне думання може ставати мертвою рутинною і з цієї рутини черпати сили. Для мультілатерального відношення до речей і мультілатерального думання рутинна це смерть. І якщо ми тепер живемо в деякому занепаді мультілатерального мислення^{*)}, то це тому, що воно дало себе випередити унілатераль-

^{*)} Один з наймаркантишних прикладів — наука: через унілатеральне думання загубила вона звязок поміж окремими дисциплінами настільки, що тепер уже важко увити собі науку як сукупність знання, але як щось запатомізоване і розплене.

ним мисленням в багатьох ділянках людського життя, а особливо в питанні розвитку соціального тіла і політичних форм (взагалі нації). Тому і нема чому дивуватись, що тепер панує унілатеральність, під час коли універсалізм знаходиться в тому стані, що для його відродження треба якоїсь Великої Ідеї і Великої Дії та не меншого, ніж вони, Плян — все не вистарчального і все недосконалого, але конечно потрібного, щоб у процесі розвитку людства не втратити здібности жити на землі серед дійсно існуючих людей, їх потреб і рівня, мір та умовин часу.

Служити відродженні універсалізму частинно припадає і для України. Виконати свій обов'язок зможе Україна тільки з відкритими очима. А це вимагає пізнання себе, а в даному конкретному випадку і відповіді на питання: котрий з вище наведених принципів для України природний, себто котрий з тих принципів витворював би з України настільки повно розвинуену особовість, що вона ставала б здібна сама писати книгу свого Буття?

Першу ясну і чітку відповідь на те, яка природна істота українського народу, дав в українській історіографії (та взагалі в історіографії) Вячеслав Липинський.

До нього феномен своєрідности України, хоч і постійно відмічали, проте був він незрозумілий. З одного боку блискуче державне минуле Київської Держави, такі величезні культурні потуги, як та, що зукраїнізувала Литовське Князівство, а також глибокий і багатогранний героїчний етос, в якому ніби відбивалася вся душа народу в шуканні свого місця у всесвіті! З другого боку якась самозагубленість, спазматичність і рефлексійність дії, відсутність тягlosti потуг, що намагались би виявити свою своєрідність в своєрідних же формах! Якийсь глибокий зміст, що все не знаходить собі виходу, ані розуміння. Якась постійна боротьба своєї душевної правди з хвилевими психологічними настроями, або боротьба прищеплених неправд з тенденціями визволитись від них...

Все те було незрозуміле і штовхало на те, щоб Український Народ вважати за емоціонального невростеніка, що для нього однаково нормальне — скаржитися постійно на свою хворобу, а потім знову знаходити змісл свого існування в тій же самій хворобі.

Вячеслав Липинський перший дав ясну реальну відповідь: „Не в народі треба шукати за ключем, щоб відкрити той феномен, а в провідній верстві, що втратила свій ідеал і тим самим і змісл свого існування”.

Народ, що втратив свій ідеал, бо втратила його провідна верства — ось історична і наукова діагноза Вячеслава Липинського.

Але він не задовольявся сконстатуванням факту. Він став шукати і за самим ідеалом і за ліками та засобами відродити його так ясно і чітко, щоб сама присутність духа цього ідеалу, що символізує українську життєву ідею, була здібна стати началом великого служення, яке було б здібне відродити і дух і кровобіг та обмін річовин у всьому українському соціальному тілі та видвинути наверх провідну верству, що просякла б духом тієї життєвої ідеї. Він ясно зрозумів, що відповідь на його шукання не в області тільки тверджень, подібних до тих, що „український народ синтезує в собі дві

культури — східню і західню”, або, що „Україна природно належить до окциденту, а культурно до орієнту”.

Інтуїція диктувала йому щось зовсім інше. Вона повела його в глибину може найменш „популярної” серед українців доби, яку все оцінювали не з погляду її реальної цінності, а з погляду зовсім чужих їй концепцій про цінність взагалі, і тому одні уявляли собі її як знущання над революційною потугою народу, а другі як зраду проти того самого народу.

І в цій інтуїтивно вибраній добі став він жити серед тих людей, що їх імена відмітили ту епоху. Він намагався просякнути їхніми психологічними наставленнями, їхнім способом думання, їхньою цілесвідомістю. Словом, він намагався зрозуміти їх духові настрої та їх дію з погляду їх самих, а не з погляду нашої доби та інших концепцій.

Тут, у переломі умовин епохи, він і віднайшов самого себе, знайшов і потвердження правдивості того ідеалу, до якого він з природи рвався, знайшов ясні дані, ясну „теорію” і ясні категорії. І ці ясні дані, ясна „теорія” і ясні критерії виявили всю науковість його підходу і методи.

І в цьому нашому нарисі хочемо, з малими нашими силами, піти слідами Вячеслава Липинського — хочемо увійти в ще глибшу історично епоху, щоб зрозуміти психологічні наставлення людей, які в тій своїй епосі жили.

Провідним же початком буде для нас заложення, що, згідно з даною людям свобідною волею, вони можуть ставати — відповідно до елементів своєї природи — тим, чим вони хочуть бути*).

А виходячи з того заложення, ми вже тут запитуємо: Чому не припустити, що люди селилися на середушому бігу Дніпра, на безпечній межі з диким полем тому, що духові їх відповідало здобути собі мечем такі землі, де життя їх вязалося б з усім знаним їм всесвітом? Запитуємо стисло: Чому не припустити, що ті люди хотіли стати серцем і центром всього знаного їм всесвіту?**)

Ставлячи це питання, не претендуємо до того, щоб науково вичерпати його вповні в короткому нарисі. Обмежимося тільки до накреслення точок наукового дослідю.

IV

Про те, що люди, які оселилися на сьогоднішніх українських землях, зробили це не випадково, та що не випадок поставив Київську Українську Державу на перехрестя шляхів з півдня на північ і з заходу на схід, надзвичайно яскраво свідчить одно літописне

*) Чи не бувало так з усіма народами? Чи не так стали москвини і новгородці тим, чим вони є? Чому ж українці мали б бути винятком, особливо в тих епохах, коли вони себе найміцніше і найбільш непохитно проявили?

**) Чи не діляться в дійсності типи імперіялізмів так: Один, брутальний (кількісний, має на меті покорити під ноzi всякого ворога і супостата; другий ставить собі за ціль опанувати світ своїм „грошем”; і нарешті третій імперіялізм не має на меті ані підбити для себе світ, ані собі його купити, але бажає стати його серцем — пупом — центром. Історично, перший імперіялізм був імперіялізмом московським, другий новгородським. Третій же був наш український природний імперіялізм — якісний і прикметний. З тих імперіялізмів і виросла та фундаментальна різниця, яку ми спостерігаємо поміж служивою Московою, торговельним Новгородом і консервативним Києвом.

оповідання; воно теж підкреслює, що люди, які поселилися понад Дніпром, шукали собі такого центрального місця на те, щоб вrostи в землю там, де вони могли під охороною свого меча мати не відрубне, а звязане з усім тогочасним світом життя. (Що ті люди були войовники, свідчить вже те, що близькість диких степів не жала їх).

Згадане літописне оповідання відносилось до однієї з перших історичних постатей — князя Святослава. Завоювавши Болгарію, він рішився залишитися в ній раз на завжди. Ось як, згідно з літописом, висловився він: „Хочу жити в Переяславі Дунайському — там середина моєї землі, там збираються всякі блага: від греків золото, ткани, вина і садовина; від чехів та угрів срібло та коні; з Руси шкури, мед, віск і риба”. (Платонов: Російська Історія, ст. 24 — підкреслення М. К.).

Тут не так важне, чи Святослав справді так якраз висловився, як сама думка, висловлена в літописі. Ще більшого значення набирає вона, коли пригадаємо собі, що в тих часах торговельні звязки були еквівалентом культурних, і коли крім того звернемо увагу, що речення те вложено в уста типового володаря-войовника (не торговця), войовника фантастичного, який на сході завойовував вятичів і розбив хазарів, ясів, касогів, черкесів на Кубані в Тамарласі та камських болгарів на Волзі.

Так, як думав Святослав, мусіли думати його попередники і сучасники та нащадки, бо „вrostи в Землю, володіючи мечем, та в'язатись постійно і тісно з усесвітом” — це прикмети, які постійно знаходимо в історії Київської Держави.

З прийняттям християнства і розвитком культури ці основні риси розвиваються далі. Починають яскравіше виступати риси світовідчування і світогляду та взагалі з ними психологічні наставлення.

Потреба „вrostи в Землю” стає гнучкою і еластичною. В одному місці на здобутій зброєю Землі осідають і врастають в Землю князі та їх дружини, подібно як Вільгельм Завойовник; в других, теж мечем здобутих, землях залишають князі на своєму місці наслідників; в третіх залишаються старі природні володарі. Але все це іде під знаком імперської органічної єдності — „одного діда онуки”.

Володіння мечем стає тут основою органічної асиміляції, асиміляції до вищої культури і вищих форм організації життя. І на тлі цього ж володіння мечем виховується аристократична традиція, а її ознакою стає звязання авторитету з незалежністю, єрархічності з правом ради — словом: на підложжі Плуга і Меча виростає ціла складна і своєрідна культура*).

Ось так Плуг і Меч*) стають гварантом того, що такий великий торговельний центр, як Київ, не затруївся торговельним імперіалізмом, який обертає меча в срібло, а землю в факторії**).

*) В дальшому розвитку історії Москва знаходить собі ціль в нищенні якраз тієї культури.

**) Коли кажемо „Плуг”, то хочемо цим образно виявити тенденцію, а не факт.

**) Треба все мати на увазі: ми не хочемо твердити, що Київська Держава була просякнута нібито сучасними концепціями. Сучасна наша термінологія

Потреба вязатись з цілим світом помалу проходить в область релігійно-універсалістичну, а також і в область органічну — родинні звязки з чужинцями. Що може бути яскравішим прикладом цього останнього, ніж одруження Святослава Мудрого зо шведською королівною Інгігердою, трьох його синів з дочками німецьких володарів і трьох його дочок з королями французьким, угорським і норвезьким! В тогочасних умовах це найліпше свідомство культурного рівня і надзвичайної динамічності його розвитку під впливом християнства^{***}), що стало вихідною точкою перетворення природних прикмет і психологічних наставлень в нову універсалістичну імперську культуру та перетворення самої Руси в КИЇВСЬКУ ІМПЕРІЮ^{****}).

Отже зерно християнства неначе запліднило природні прикмети. Про якість тих прикмет можемо набрати поняття з двох дуже яскравих фактів. По перше, створення рівноваги поміж духовним і світським, себто поміж владою духовною і світською — рівноваги, що мала таке велике значення для цілого розвитку Київської Імперії, а по друге, сама Церква, яка неначе дала життя новій універсалістичній культурі, сама в тій культурі знаходить той глибокий і своєрідний вираз, що ним стала Українська Церква з її глибокою гуманітарною і просвітною діяльністю, за яку між ін. шанують авторитет Церкви малі і великі. А це можна пояснити тільки одним. Імперське думання це не тільки світоглядове сприйняття речей, але і світоглядове виявлення їх в нових творчих і своєрідних формах*).

Так Україна стала під знаком християнства немов символом імперського принципу — виявленням того примітивного імперського думання, яке впливало як із світогляду так і з побутово-життєвих потреб, що повстали з психологічного наставлення.

Тому прямування до мультілятерального сприйняття і мультілятерального виявлення себе в межах кожного часу було, є і буде, хоч би і несвідомою або підсвідомою, але все постійною прикметою Нашої Землі і наших людей. Буде такою, хоч би вона

опреділяє явища і речі в їх теперішності і аналогії. Щоб зрозуміти самі речі і явища, треба ще перенестись в тогочасні обставини, себто в обставини тогочасного рівня культури і всього укладу життя. Всі роди імперіялізмів однаково притаманні всім людям, а домінування кожного з них залежить від питань світоглядних і темпераменту. І в кожному рівні культури та цивілізації, і в кожному побуті можна їх знайти у відмінних зверхніх формах, що відповідають даній культурі і побуту. Тут напр., в даному випадку в князій добі, той же самий імперіялізм виявився інакше, ніж в пізнішій добі Хмельниччини. Але дійсно змінилась не суть, а форма виявлення психологічного наставлення, з якого випливає самий імперіялізм.

***) І це менш ніж двісті літ після першої появи Руси під мурами Царгороду.

****) Легенда про заходи Володимира Вел. щодо прийняття християнства — дуже цікаве свідомство, бо підкреслює два моменти: 1) потребу очистити і скриталізувати свої природні ідеали у вищому ідеалі і 2) потребу шукати за таким ідеалом, що був би вищий не тільки від своїх, а вищий і супроти інших. Що це, як не виявлення природної потреби прямувати до духовної якіности?

*) Ту своєрідність зрозуміла та відчула пізніше і Римо-католицька Церква. Якщо б так не було, то не могла б була повстати і повна своєрідного змісту Церква Греко-католицька.

віками — з огляду на внутрішні і зовнішні обставини та відсутність здібности виявити її в нових творчих формах — і не була помітна назверх.

Маємо повне право це твердити не тільки на підставі блискучого виявлення її в дії-духу в часах київських і в таких моментах, як наприклад асиміляція Литви до української культури, або часи Богдана Хмельницького, але і на підставі того блискучого виявлення її в слові-духу Вячеславом Липинським.

В слово „Держава” вкладає Вячеслав Липинський повний імперський зміст*). І коли він цього не зазначив і не ужив слова „Імперія”, то не зробив мабуть тільки тому, що — подібно як в часах Богдана Хмельницького — ще і вчора слово „Імперія” було б просто незрозуміле. Але тільки завдяки Вячеславу Липинському ми можемо ужити в надії на правдиве зрозуміння нашого імперіялізму та розуміння природного для нас образу — У К Р А І Н А.

Коли зрозуміли ми цей імперський киево-український принцип, в історії все неначе стає на своє місце, стає зрозуміле.

Як згадано, в словянському морю витворилися три центри: імперський, аристократичний України-Руси; республікансько-торговельний (в сьгоднішній термінології: ліберально-демократичний) в Новгороді і його факторіях; та служиво-охлократичний (абсолютистичний) в Москві-Росії. Боротьба між ними була неминуча. Вона тяглася в найрізніших формах в кожній добі і ведеться підсвідомо і по сьогодні.

Активно і пасивно, несвідомо або підсвідомо, в часах миру і війни впродовж цілих століть, виповнених руїнами, а часто і пануванням чужих ідеалів та чужих впливів — у всіх тих часах десь глибоко в побуті, в побутовій своєрідності залишалася жива наша українська природна життєва ідея в її побутовому, примітивному переломленні. Щоб, як не ясне відбиття української імперськості — а її підложжям було розуміння ерархічності і природности порядку речей та розуміння органічних форм об'єднання ані не як примусового злиття, ані не як добровільного об'єднання суперечностей, а як спільної єдності в різности кожного — є оте таке близьке серцю кожного українця поняття найбільшого українського національного Ідеалу? Усвідомити собі те поняття, значить усвідомити собі українську імперську універсалістичну традицію та намітити шляхи відродження України-Руси.

Щоб, як не відгук нашої стародавньої аристократичної традиції, виростлої з володіння мечем, є той факт, що селянський козацький стан зберіг і до наших часів аристократичний свій тип духово і фізично настільки, що найліпшими вояками російської армії були українці, та що з них комплетувалися провідні частини російської гвардії?

Щоб, як не відблиск колишньої окремішности Української Православної Церкви, яка просякла собою українську своєрідність в області релігійній, моральній і етичній, є той факт, що у всіх статистиках Російської Держави зайняла Україна зовсім виключне місце — найменший процент пиянства і найменший процент вене-

*) Щоб це зрозуміти, досить зазнайомитись із зредагованим статутом У. С. Х. Д.

ричних хворіб? Чим міг зберегти себе Український Народ і фізично, як не тим, що в побуті — для якого своя віра була не лише релігією, але і укладом життя — залишилося живе зерно етики і моралі, посіяної Церквою? Та і запитаємо себе, чи присвятив би був Вячеслав Липинський свою „Україну на переломі” нікому невідомому Левкові Зануді, і чи присвятив би був він свої „Листи” братам хліборобам, якщо б він не знав і не вірив, що традиція наша українська все ще живе в побуті, та тільки нема майстрів, які виявили б її назовні в життєвій ідеї?

Але якщо і живе десь в глибинах нашого єства і єства нашого народу наш український природний принцип, то з того ще зовсім не виходить, що відродити його річ легка. Чи можемо ми сподіватися, що сформована в часах руїн і занепадів провідна верства легко зрештине за своїх упереджень та усуне клейно, яке наклали на неї довгі часи нашої духової безособовости: чи можуть знайтися майстри серед окремих, випадково лише ідельогічно звязаних поміж собою, людей?

Доля потуги Вячеслава Липинського та покалічення її адептами „українського анархізму” ясно підкреслює велику безнадійність спроб такого правдивого відродження.

І перед тими, що хочуть будувати не на кон'юнктурах, а на реальному рості і розвою сил та енергій, — стоїть дуже важне завдання.

Перебороти всякі речі можна тільки в один спосіб: ясністю напрямку, тяглістю і послідовністю потуги. І ця ясність, тяглість і послідовність потуги мусять стати начальним знам'ям часу, а не міркування про те, чим і як час скоротити. Отже треба робити сьогодні те, що можна, і завтра те, що стане неможливе.

Тоді може в якимсь моменті запалає яскравим полум'ям збережена в глибині єства і побуту нашого народу іскра нашого природного імперіялізму. І при світлі того імперіялізму стане видко, що відродження *маєстату* України неподільно звязане з відродженням *достоїнства* кожного, та що шлях відродження починається в імперському принципі, а само відродження може знайти собі тільки один правдивий вираз — в *Україні...*

(Докінчення буде).

Петро Ісаїв

НА СТЕЖКАХ КУЛЬТУРИ Й НАУКИ З ПРИВОДУ 10-ЛІТТЯ БОГОСЛОВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

(Докінчення)

По світлім розвою українських богословських наук в Могиланській Академії (XVII. в.) на православній основі, занепадають вони враз із занепадом української державности. Новий їх пляновий розвій, вже в греко-католицькій Церкві, починається знову властиво аж зо вступленням гр. Андрея на Митрополичий Престіл. Щоправда, вже в II. пол. XIX. в. маємо декілька глибоко вчених грекокат. теологів. До нині ще напр. читаємо з подивом для широкого світогляду, інтелігенції й ерудиції автора „Geschichte der Union“,